

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Стаття присвячена огляду особливостей прояву та розвитку креативності у молодшому шкільному віці. Зокрема, розкривається психологічна база продуктивної діяльності, важливість розвитку креативності у молодшому шкільному віці.

Розмежовано визначення поняття креативності, які найчастіше зустрічаються у сучасній спеціальній літературі: «нестандартне мислення, що призводить до позитивних результатів» (А. Ротенберг, К. Хаусман); «здатність особистості генерувати ідеї з існуючих понять, що призводять до цікавих результатів» (М. Боден); «здатність породжувати оригінальні ідеї за умов вирішення чи постановки нових проблем» (М. Уоллах).

Спираючись на наведені визначення встановлено, що креативне мислення допомагає школяру у наступних сферах життєдіяльності: набуття різноманітних навичок; розвиток творчої яви; подолання труднощів, що дозволить виявити свої творчі здібності та розкрити свою індивідуальність; можливість навчитися використовувати незвичні підходи, зруйнувати стереотипи мислення, тобто мислити креативно; подолання страху та інертності.

Висвітлюються чотири підходи до розвитку креативності, зокрема, креативність розглядається як риса окремої особистості, креативність як унікальна здатність, креативність як процес, креативність як продукт діяльності. Розкриваються шляхи підвищення продуктивної діяльності для кожного підходу.

З'ясовано, що творча продуктивність молодших школярів являє собою системний ефект взаємодії двох факторів – креативності та системи предметних знань і навичок, де інші фактори сприяють або гальмують цю взаємодію.

Необхідність пошуку нових підходів до розвитку креативності пов'язана з тим, що творча особистість може легко адаптуватися в суспільстві, знаходити оптимальне вирішення складних ситуацій, вона здатна до саморозвитку і реалізації своїх здібностей.

Ключові слова: молодші школярі, креативність, продуктивна діяльність, творча активність, сучасні підходи.

The article deals with overview of the features of the manifestation and development of creativity in primary school children. In particular, the psychological basis of productive activity, the importance of the development of creativity in primary school children is revealed.

Definitions of the concept of creativity, which are most often found in modern special literature, are delimited: «non-standard thinking that leads to positive results» (A. Rotenberg, K. Hausman); «the ability of an individual to generate ideas from existing concepts that lead to interesting results» (M. Boden); «the ability to generate original ideas under the conditions of solving or posing new problems» (M. Wallach).

Based on the given definitions, it was established that creative thinking helps children in the following spheres of life: acquisition of various skills; development of creative imagination; overcoming difficulties, which will allow you to reveal your creative abilities and reveal your individuality; the opportunity to learn to use unusual approaches, to destroy thinking stereotypes, to think creatively; overcoming fear and inertia.

Four approaches to the development of creativity are highlighted, in particular, creativity is considered as a trait of a separate personality, creativity as a unique ability, creativity as a process, creativity as a product of activity. Ways to increase productivity for each approach are revealed.

It was found that the creative productivity of primary school children is a systemic effect of the interaction of two factors – creativity and the system of subject knowledge and skills, where other factors promote or inhibit this interaction.

The need to find new approaches to the development of creativity is connected with the fact that a creative person can easily adapt in society, find the optimal solution to difficult situations, and is capable of self-development and realization of his abilities.

Key words: primary school children, creativity, productive activity, creative activity, modern approaches.

УДК 373.29:316.77
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.19>

Імбер В.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

Олійник Н.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

Комарівська Н.О.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

Постановка проблеми. Проблемою сучасної початкової школи є зниження багатьма учнями позитивного інтересу до навчання. Це може відбуватися, в тому числі, і через такі причини: навантаженість учнів одноманітними навчальними матеріалами; використання недосконалих методів, прийомів та форм організації навчального процесу; обмеження можливостей учнів для їхнього творчого прояву, виявлення та розвитку креативності. Нинішні уявлення про те, що школа має забезпечувати передусім знаннями, вміннями, навичками, тобто служити певним інформативним пунктом, складом завчасно готових знань, визнається неактуальним.

Завданням сучасної школи має стати формування людини, яка удосконалює себе, здатної самостійно приймати рішення, відповідати за них, шукати шляхи їх реалізації, тобто людини творчої, креативної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці часто звертаються до таких понять, як «креативна особистість», «креативна діяльність», «креативне мислення» та ін. У працях О. Бабчук, Ю. Кузьменко, Я. Василюк, О. Антонової, Т. Дуткевич підкреслюється нестандартність поведінки креативної людини, яка сприймається як щось, що дає їй очевидну перевагу над іншими людьми, які опинилися в нестандартній ситуації.

Питаннями розвитку креативності молодших школярів присвячені праці А. Юрченко, Т. Яновської, А. Яценко, Т. Воробйової, С. Дорофєй, О. Чайковської.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Наразі, перед початковою школою постають нові завдання, насамперед забезпечити умови для розвитку дитини як суб'єкта власної діяльності, суб'єкта розвитку (а не об'єкта педагогічних впливів вчителя). У креативному просторі освіти монологічні форми навчання поступаються місцем діалогічному спілкуванню, принцип якого – «виняткова важливість голосу особистості». Креативність людини виявляється в здатності до створення нового, а також у здатності виходити за межі передбачуваного, і це робить поведінку людини непередбаченою [6, с. 120]. Саме пошук нових підходів до розвитку креативності молодших школярів є актуальною проблемою сучасної початкової школи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчити та систематизувати різні підходи до розвитку креативності молодших школярів, а також їхні концептуальні основи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування креативної особистості є одним із найважливіших завдань сучасної освіти. Потреба зрозуміти природу креативності та шляхи її розвитку виникла, як наслідок потреби впливати на творчу діяльність з метою підвищення її ефективності. Один із шляхів вирішення цієї проблеми – посилення творчого потенціалу особистості за допомогою розвитку креативності. У цьому контексті молодший шкільний вік є найкращим та найважливішим періодом розвитку учня, оскільки в даному віці дитини відбувається бурхливий розвиток процесів перетворень у фізіології й психіці особистості. Необхідно зазначити, що ключова роль у розвитку креативності молодших школярів належить школі й учителям початкових класів.

У період молодшого дитинства закладаються основи творчої та освітньої траєкторій, психологічна база продуктивної діяльності, формується комплекс цінностей, якостей, здібностей, а також потреб особистості, які є основою її творчого ставлення дитини до навколишнього. Відповідно, розвивати закладену в кожній дитині творчу активність, виховувати у неї необхідні для цієї якості, – значить, створювати відповідні педагогічні умови, які сприятимуть формуванню цього процесу [1, с. 57].

Вікові особливості прояву та розвитку креативності у молодшому шкільному віці відповідають основним етапам її розвитку, а саме:

- накопичення творчого досвіду пізнання дійсності;
- розгляд задачі з різних сторін, побудова варіантів;

- реалізація версій, ідей, образів;
- перевірка знайдених варіантів та їх відбір [3, с. 114].

Особливе значення, на сьогоднішній день, має уміння молодшого школяра самостійно мислити, проявляти творчий підхід до вирішення різноманітних ситуацій, пропонувати нестандартні ідеї. Це все спрямовує сучасну освіту до ефективного розвитку креативних здібностей учнів.

Учні початкової школи є дуже активними, відкритими та ініціативними у творчій діяльності. Завдання вчителя полягає у тому, щоб підтримати дитину у її бажанні до творчості, похвалі у неповторності, формуванні розвитку креативності.

Прояв творчого початку дитиною впливає на благополуччя особистості в майбутньому. Тому проблема творчості та креативності у дітей належить до найбільш гострих і актуальних у нашу епоху інновацій та стрімких змін вимог до персональної, соціальної, ціннісної та культурної складової вже в дитинстві, як основного етапу, коли відбувається формування рефлексії – здатності оцінювати та аналізувати свої дії, закладаються основи мотивації, а також відбувається розкриття здібностей та схильностей до якоїсь конкретної галузі.

Дотепер низка вітчизняних учених не визнає факт існування «креативності» як автономної, самостійної, універсальної здібності. Вони стверджують, що творчість завжди безпосередньо пов'язується з певним видом діяльності. Тобто, керуючись їхньою думкою, вживати в загальному творчість не можна, оскільки є творчість художня, є наукова, є технічна творчість і так далі.

У праці [4] зазначається: «Г. Айзенк та інші фахівці в галузі інтелекту стверджували, що як таких творчих здібностей (креативності) не існує, доводячи, що для відкриття базових наукових законів достатньо звичайних когнітивних процесів, трансформованих певним чином. Процес вирішення творчих завдань описується як взаємодія інших пізнавальних процесів (мислення, пам'яті та ін.)».

Однак більшість сучасних дослідників схиляються до того, що природа творчості єдина, а тому і здатність до творчості універсальна. Навчившись діяти у сфері мистецтва, техніки чи в інших видах діяльності, людина легко може перенести цей досвід у будь-яку іншу сферу. Саме тому здатність до творчості розглядається як відносно автономна, самостійна здібність [4].

Останнім часом поширення набула концепція Р. Стернберга. На його думку, інтелект бере участь і у вирішенні нових завдань, і в автоматизації дій. По відношенню до зовнішнього світу інтелектуальна поведінка може виражатися в адаптації, виборі типу довкілля або його перетворенні. Якщо людина реалізує третій тип відносин, то при цьому вона виявляє творчу поведінку [2, с. 37].

Відповідно до досліджень Т.П. Кучай, серед школярів найвищі показники творчих здібностей спостерігаються у тих, хто добре встигає з основних предметів, що їх цікавлять [5, с. 155].

У подальшому, як зазначає дослідник, наприклад, серед творчо-продуктивних інженерів практично не зустрічається вузівських відмінників. Останні надають перевагу адміністративній або виконавській роботі. Найцікавіше, що, за даними тестування, особистість «ідеального учня» протилежна за своїми характеристиками творчій особистості [5, с. 155].

Наведемо кілька визначень поняття «креативність», які найчастіше зустрічаються у сучасній спеціальній літературі:

– «здатність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення» (Д. Сімпсон);

– «здатність до творчості багатовимірна і включає здатність ризикувати, дивергентне мислення, гнучкість і швидкість мислення, багата уява, сприйняття неоднозначних речей, високі естетичні цінності, розвинену інтуїцію» (Дж.П. Гілфорд);

– «здатність до загостреного сприйняття недоліків, прогалин у знаннях, елементів, дисгармонії» (Е.П. Торренс) [7, с. 272];

– «особливість поведінки особистості, що виражається в оригінальних способах отримання продукту, нових підходах до вирішення проблеми з різних точок зору» (Дж. Рензулі);

– «процес переконструювання елементів у нові комбінації, що відповідають вимогам корисності та деяким спеціальним вимогам» (С. Медник);

– «здатність породжувати оригінальні ідеї за умов вирішення чи постановки нових проблем» (М. Уоллах) [7, с. 273];

– «створення продукту, що раніше не існував у справжньому стані, що володіє певною цінністю» (Е. де Боно);

– «культурний еквівалент процесу генетичних змін, завдяки якому відбувається біологічна еволюція» (М. Чіксен);

– «нестандартне мислення, що призводить до позитивних результатів» (А. Ротенберг, К. Хаусман);

– «здатність особистості генерувати ідеї з існуючих понять, що призводять до цікавих результатів» (М. Боден) [7, с. 274].

Спираючись на наведені визначення, як зазначає І.М. Станіславчук, креативне мислення допомагає школяру у наступних сферах життєдіяльності:

1. Набуття різноманітних навичок.
2. Розвиток творчої уяви.
3. Подолання труднощів, що дозволить виявити свої творчі здібності та розкрити свою індивідуальність, підвищити самооцінку.
4. Можливість навчитися використовувати незвичні підходи, зруйнувати кайдани стереотипів мислення, тобто мислити креативно.

5. Подолання страху та інертності, «зробіть щось хай маленьке, але нове і ні на що не схоже».

6. Кращий спосіб подолати страх невдачі – спробувати і досягти успіху [9, с. 19].

Зазначимо, що ідея методів розвитку креативного мислення полягає в тому, щоб створити умови, за яких учні:

– самостійно і охоче набувають знання з різних джерел, працюючи над проблемою, яка їм запропонована;

– отримують можливість особистого унікального, творчого розв'язання проблеми кожним учнем та повідомлення ним своїх результатів педагогу чи всім учням, колективне обговорення (захист чи подання) особистих результатів діяльності учнів;

– вчать користуватися набутими знаннями задля вирішення пізнавальних і практичних завдань, зокрема творчих робіт.

Таким чином, з огляду на вказане, можемо виокремити ділити чотири підходи до визначення поняття «креативність»:

1) креативність як риса окремої особистості. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується активною участю особистості у процесі задоволення своїх інтересів та потреб з метою культурного та морального розвитку. Цьому сприяє велика кількість вільного часу, який з'явився в людини сьогодні. Творча діяльність у дозвіллі – це, по суті, вільна, на власний вибір і на користь саморозвитку діяльність. Поява нових видів дозвільної активності, які разом радикально змінюють природу дозвілля в нашому суспільстві, сприяють виявленню інтересу до тих занять, які допомагають висловити наше творче «я». При цьому більшість із нас вважає себе «творчими суб'єктами». Молодший шкільний вік характеризується початком навчальної діяльності. Психологічним аспектом цієї діяльності є процес засвоєння дітьми знань різного змісту та різного ступеня складності, а також сам процес засвоєння способів використання цих знань. Процес засвоєння знань дітьми не зводиться до запам'ятовування окремих фактів, він пов'язаний зі злиттям суспільного досвіду з особистим, знаходженням у кожному новому факті частинки суб'єктивного і практичного. Таким чином, у процесі навчання відбувається постійне збагачення власного досвіду, що сприяє прояву креативності як риси окремої особистості. Також слід зазначити, що творчий потенціал молодших школярів має статеві відмінності. У дівчаток він більшою мірою обумовлений інтуїтивним, підсвідомим, чуттєвим, невірноваженим, у хлопчиків – раціональним, логічним, соціальними взаємодіями;

2) креативність як унікальна здатність. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність,

спроможність, адекватність задачі, придатність (естетична, екологічна). Креативність характеризується певною сукупністю засвоєних розумових дій, навичок, умінь. В рамках вивчення особливостей креативності молодших школярів, застосовна до даного підходу, зазначимо, що навчання вимагає від дитини постійної активності і розумову активність дітей доводиться стимулювати ззовні, що призводить до швидкого розвитку їх розумових здібностей: розвивається спостережливість, активуються увага, пам'ять, формуються стійкі вольові якості особистості. Цей набір якостей та властивостей є основою креативного мислення – воно характеризується активністю, щоправда, дещо спонтанною та безсистемною, досить стійкою системою зв'язків між психічними процесами (особливо між пам'яттю, увагою та мисленням), багато в чому спирається на увагу, ґрунтується на пізнавальній мотивації;

3) креативність як процес. В рамках даного підходу доречно вказати на те, що проявом креативності, як процесу, є креативне мислення особистості. Шляхами втілення такого мислення молодшого школяра є ознайомлення із навчальним матеріалом та повсякденне життя дитини, побачене нею у процесі навчання в іншому світлі. Діти вперше розкриваються у творчому процесі: вони без страху вирішують творчі завдання, оригінально підходять до свого сімейного життя, легко переносять знання з однієї сфери до іншої, займаються образним та предметним моделюванням. Творче мислення отримує потужний поштовх в операційному та предметно-змістовному аспектах. Розвитку творчого мислення сприяє також поступова інтеріоризація засобів навчальної діяльності, тобто у міру просування навчального процесу дитина перестає центрувати всю свою увагу та всі зусилля навколо письма, читання, предметного рахунку. Ці операції стають повсякденними і «занурюються» всередину психіки, що дає можливість оперувати абстрактними поняттями. Тому до закінчення першого класу діти використовують раніше вивчене та переведене у сферу навичок як засіб для вирішення складніших завдань. Креативність реалізується в реальні творчі дії молодших школярів за умови одночасної активізації протилежних властивостей особистості, що можливо реалізувати в простій педагогічній стратегії коливання «маятника психічного стану» [9, с. 19];

4) креативність як продукт діяльності. У загальному, креативний продукт – це результат творчої діяльності, що має економічне застосування і володіє культурним змістом. Креативний продукт як економічний товар або послуга визначається через продукт, що виникає в результаті творчого процесу і володіє економічною ціною або вартістю.

Креативний продукт може бути створений і в мистецтві, і в науці. В рамках діяльності молодших школярів креативний продукт – це результат їх навчальної діяльності, який проявляється у створенні конкретно визначених результатів, наприклад, це може бути малюнок, нестандартне вирішення певної задачі, цікава ідея, втілена у предметі ручної праці тощо [9, с. 19]. Творча продуктивність молодших школярів являє собою системний ефект взаємодії двох факторів – креативності та системи предметних знань і навичок, де інші фактори сприяють або гальмують цю взаємодію. Це обумовлює стратегію підвищення реальної творчої продуктивності одночасною активізацією двох компонент засобами соціально-психологічного тренінгу (психотехнічними вправами, творчими завданнями та ін.)

Висновки. Отже, феномен креативності нині остаточно не вивчений. Існуючі підходи у вивченні креативності показали її багатоплановість та багатоаспектність. Необхідність пошуку нових підходів до розвитку креативності пов'язана з тим, що творча особистість може легко адаптуватися в суспільстві, знаходити оптимальне вирішення складних ситуацій, вона здатна до саморозвитку і реалізації своїх здібностей. У зв'язку з цим з'являється необхідність виховувати творчу людину ще зі шкільних років, що є однією з головних цілей системи освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Войтенко О.В. Виховання в учнів початкових класів цінностей здорового способу життя засобами ігрової діяльності. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 14. С. 37–39.
3. Воробйова Т. В. Диференціація компонентів креативної компетентності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць УПДПУ ім. П. Тичини*. 2012. Вип. 43 (2). С. 113–118.
4. Єрмакова С. М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів URL: <http://klasnaocinka.com.ua/en/article/rozvitok-kreativnogo-mislennyauchniv-pochatkovikh.html> (дата звернення 12.01.2024)
5. Кучай Т.П. Розвиток креативного мислення молодших школярів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. С. 154–158.
6. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал*. Житомир : «Полісся». 2016. Вип. 11. С. 120–131.
7. Распопова Т. В. Розвиток креативного мислення учнів молодших класів за допомогою дидактичної гри. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 16-18. С. 272–274.

8. Скорик Т.М. Елементи креативного навчання у роботі з молодшими школярами. *Інновації у роботі вчителя початкових класів: виклики і реалії НУШ : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, Україна, 14 квітня

2020 року). Львів : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 147–150.

9. Станіславчук І. М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання творчих завдань : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2017. 41 с.